

พืชสมุนไพร บำบัดพิษสัตว์

สมหมาย	กระเจ่างลิขิต
สมศักดิ์	โชนนกุล
ประดิษฐ์	ตั้งสกุล
นิสากร	รักษศรี
อุบลวรรณ	อุโพธิ์

ลิ้นห่าน

ชื่อวงศ์

Verbenaceae

ชื่อสามัญ

ลิ้นห่าน

การกระจาย

พบขึ้นทั่วไปในทุกจังหวัดภาคใต้

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้พุ่มขนาดเล็ก สูงประมาณ ๒ ฟุต แตกกิ่งก้าน
สาขามาก ไม้มีน้ำยาง ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด

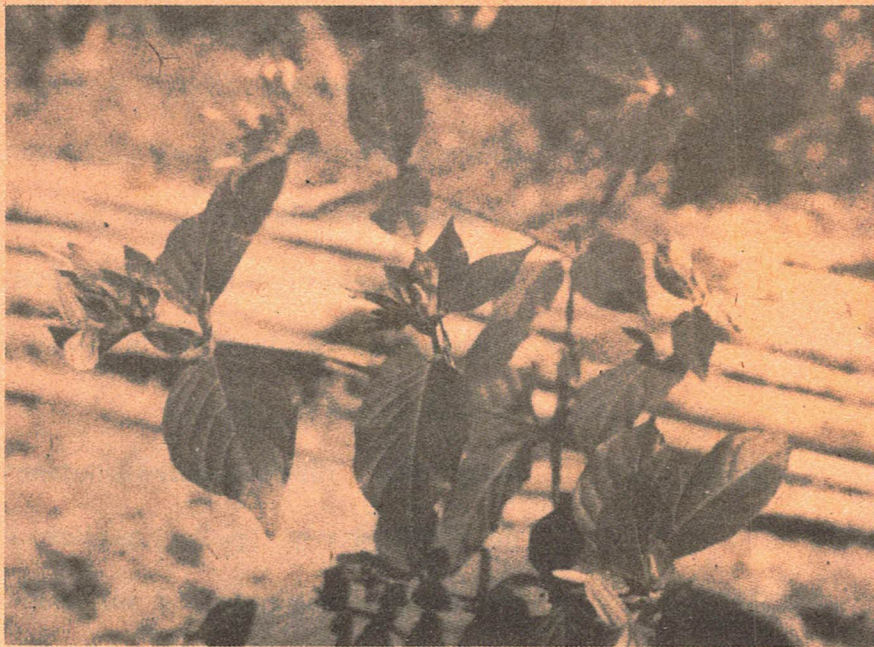
ลักษณะราก

เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหาร

ลักษณะลำต้น

เป็นลำต้นตั้งตรงเหนือดิน ลักษณะกลม สีเขียว
มีขนสั้น ๆ ปกคลุม กิ่งแตกเป็นคู่ตรงกันข้ามที่แต่ละ
ข้อของลำต้น

- ลักษณะใบ เป็นใบเดี่ยว ก้านใบยาวประมาณ ๒ ซม. ลักษณะ
ค่อนข้างกลม ไม่มีหูใบ รูปร่างเป็นแบบ ovate
ฐานใบกว้าง ขอบเรียบ ปลายใบแหลม เนื้อใบเป็น
คลื่นเล็กน้อย ผิวใบไม่มีขน การเรียงตัวของใบเป็น
แบบตรงกันข้าม (opposite)
- ลักษณะดอก เป็นดอกช่อ ออกที่ปลายกิ่ง ช่อดอกเป็นชนิดที่มี
ช่อดอกย่อยหลายช่อรวมกัน ช่อดอกย่อยเป็นช่อ
ชนิดที่ดอกตรงกลางบานก่อนดอกที่อยู่ข้าง ๆ ดอก
ย่อยมีริ้วประดับ รูปร่างเหมือนใบรองรับอยู่ ๒ ใบ
กลีบเลี้ยงมี ๕ กลีบ สีขาว เชื่อมติดกันตรงโคน
กลีบดอกมี ๕ กลีบ สีม่วง ส่วนโคน เชื่อมติดกัน
เป็นหลอด แต่ส่วนปลายแยกออกเป็นพูใหญ่ ๒ พู
ลักษณะคล้ายปาก (bilabiate) เกสรตัวผู้มี ๒
อัน อยู่แยกกัน ก้านชูอับเรณู มีขนสีขาว เกสรตัว
เมียมี ๑ อัน รังไข่เป็นชนิด superior ovary
มี ๒ ห้อง แต่ละห้องมีไข่อ่อนมาก ไข่อ่อนติดที่
แกนกลางของรังไข่ ยอดเกสรตัวเมียเป็นแฉก ๒
แฉก
- ลักษณะทางนิเวศน์วิทยา เป็นพืชที่ชอบขึ้นในดินร่วน ต้องการแสง
และความชื้นปานกลาง
- ลักษณะการใช้ประโยชน์ ใช้ใบตำผสมกับน้ำมะนาวและสารส้ม คั้น
เอาน้ำดื่ม ส่วนกากใช้พอกปากแผล แก้พิษ
งูทุกชนิด

ภาพที่ ๓๖ ลิ่นทำน

พระเจ้า ๕ องค์

ชื่อวงศ์	Vitaceae
ชื่อวิทยาศาสตร์	Cissus discolor Blume
ชื่อสามัญ	พระเจ้าห้าองค์
การกระจาย	มีการกระจายอยู่ตามท้องที่ทั่ว ๆ ไป
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	
ลักษณะทั่วไป	เป็นไม้เถา มีอายุหลายปี
ลักษณะของราก	เป็นระบบรากแก้ว
ลักษณะของลำต้น	ลำต้นเป็นเถากลมเรียบมีสีแดง ตรงโคนมีเนื้อไม้แข็ง มีมือเกาะ ซึ่งเป็นลำต้นที่เปลี่ยนแปลงไป
ลักษณะของใบ	เป็นใบเดี่ยว ขอบใบเว้าเป็นพูลึกเห็นเป็นพูห้าพู เนื้อใบเรียบไม่เป็นมัน ด้านบนใบมีสีเขียว ด้านล่างของใบมีสีแดง ขอบของใบจะมีหนามเล็ก ๆ มากมาย ก้านใบกลมสีแดงยาวประมาณ ๗ ซม. เส้นใบมีสีแดงและประสานกันเป็นร่างแห ใบในขณะอ่อนมีหูใบเป็นแผ่นบางสีเขียวอ่อน ๒ ใบ และจะร่วงเมื่อใบโตขึ้น การจัดระเบียบของใบบนลำต้นเป็นแบบสลับ ใบตรงโคนต้นจะเห็นเป็นพูใหญ่ ๆ เพียง ๓ พู ส่วนในถัดขึ้นมามี ๕ พูตามปกติ
ลักษณะดอก	ดอกออกที่ซอก เป็นช่อดอกชนิดที่ดอกตรงกลางบานก่อนดอกที่อยู่ข้าง ๆ (polychassium) เส้นผ่าศูนย์กลางของดอกประมาณ ๐.๕ ซม. ดอกสมบูรณ์เพศ มีสมมาตรแบบที่แนวที่จะตัดแบ่งออกเป็น ๒ ซีกที่เหมือนกันมีได้หลายแนว (radial

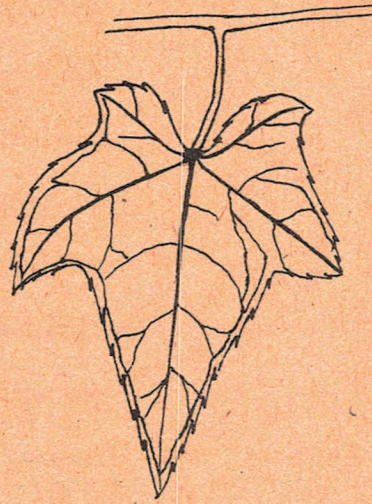
symmetry) กลีบเลี้ยงมี ๔ กลีบ เชื่อมติดกัน
 กลีบดอกสีเขียวยาวอ่อนมี ๔ กลีบ แยกกัน เกสรตัวผู้มี
 ๔ อัน แยกกัน เกสรตัวเมียมี ๑ อัน ตำแหน่งของ
 รังไข่อยู่เหนือจุดติดของกลีบเลี้ยง บนฐานรองดอก
 รอบ ๆ ฐานของรังไข่มีส่วนของฐานรองดอกเจริญ
 ขึ้นเป็นสันล้อมรอบรังไข่มี ๒ ห้อง ไข่อ่อนติดที่แกน
 กลางของรังไข่ (axile placentation)

ลักษณะผล เป็นผลสด ขนาดเล็ก

ลักษณะทางนิเวศน์วิทยา ชอบดินร่วนซุย มีปุ๋ยอินทรีย์พอประมาณ
 แสงรำไร ความชื้นค่อนข้างสูง

ลักษณะการใช้ประโยชน์ ใช้ใบตำผสมสุราขาว คั้นเอาน้ำดื่ม กาก
 พอกปากแผล แก้พิษงูทุกชนิด

ภาพที่ ๓๗ พระเจ้า ๕ องค์

เพชรสังฆาต

ชื่อวงศ์

Vitaceae

ชื่อวิทยาศาสตร์

Cissus quadrangularis Linn.

ชื่อสามัญ

เพชรสังฆาต, สามรอยต่อ, ขันข้อ

การกระจาย

พบว่าการกระจายน้อยในจังหวัดสตูล และ
กระบี่

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชล้มลุกอายุหลายปี เลื้อยพันกับหลักหรือพืช
อื่น ไม่มีน้ำยาง ขยายพันธุ์โดยการปักชำ

ลักษณะราก

เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหาร

ลักษณะลำต้น

ลำต้นอยู่เหนือดิน เห็นข้อและปล้องชัดเจนที่ข้อมี
มือเกาะ (stem tendril) ช่วยยึดลำต้น ให้
เกาะติดกับหลักหรือต้นไม้อื่น ลำต้นสีเขียว ตั้งแต่

โคนต้นจนถึงยอดและลักษณะเป็นเหลี่ยม ๔ เหลี่ยม
สันของเหลี่ยมสีน้ำตาลแดง

ลักษณะใบ

เป็นใบเดี่ยว ออกสลับกันบนลำต้น ขนาดยาวประมาณ ๕ ซม. กว้างประมาณ ๖ ซม. รูปร่างคล้ายรูปหัวใจ (cordate) ฐานใบกว้าง (Palmately cordate) ปลายใบมน แต่ส่วนปลายสุดมีส่วนแหลมออกไปเล็กน้อย (macronate) ขอบใบหยักเป็นซี่เล็ก ๆ (serrulate) ผิวใบเรียบ เส้นใบสานเป็นร่างแห ก้านใบเป็นเหลี่ยมยาวประมาณ ๓ ซม. มีหูใบลักษณะเป็นแผ่นคล้ายเกล็ดจำนวน ๒ อัน ติดอยู่ตรงข้อใกล้กับโคนก้านใบ เห็นได้ชัดที่ใบอ่อน เมื่อใบแก่หูใบจะเหี่ยวแห้งไป

ลักษณะดอก

ดอกออกที่ข้อ เป็นดอกช่อที่ประกอบด้วยช่อดอกย่อยหลายช่อรวมกัน และดอกย่อยแต่ละดอกมีก้านดอก (pedicel) ยาวเกือบเท่ากัน แดกออกจากจุดเดียวกัน (compound umbel) ช่อดอกย่อยประกอบด้วยดอกย่อยจำนวน ๑๐-๑๒ ดอก เส้นผ่าศูนย์กลางดอกประมาณ ๐.๕ ซม. ดอกสมบูรณ์เพศ มีสมมาตรแบบที่แนวที่จะตัดแบ่งออกเป็น ๒ ซีกที่เหมือนกัน มีได้หลายแนว (radial symmetry) กลีบเลี้ยงมี ๔ กลีบ กลีบดอกมี ๔ กลีบ แต่ละกลีบ ไม่เชื่อมติดกัน โคนกลีบเป็นสีแดง ส่วนปลายกลีบเป็นสีเขียวยาว เกสรตัวผู้มี ๔ อัน อยู่แยกกัน เกสรตัวเมียมี ๑ อัน ตำแหน่งของรังไข่อยู่เหนือจุดติดของกลีบ บนฐานรองดอก (superior) รอบ ๆ ฐานของรังไข่มีส่วนของ

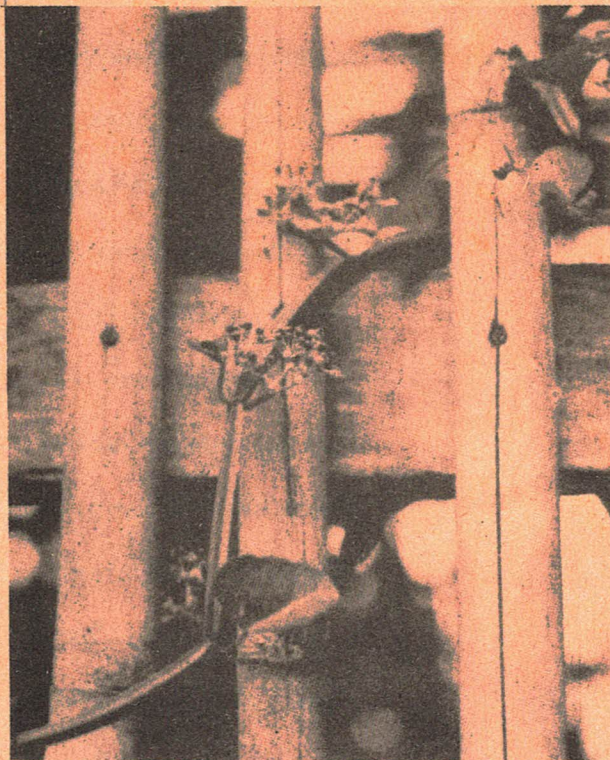
ฐานรองดอกเจริญขึ้นเป็นสันล้อมรอบ รังไข่มี ๒
ห้อง ไข่อ่อนติดที่แกนกลางของรังไข่ (axile
placentation)

ลักษณะผล เป็นผลสดขนาดเล็ก

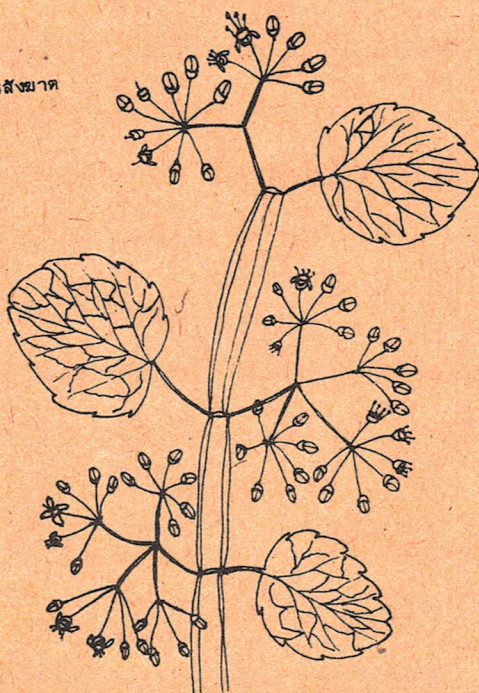
ลักษณะทางนิเวศวิทยา ชอบขึ้นในบริเวณที่ซึ่งมีความชื้นสูง ได้พืช
ขึ้นต้นหรือไม้พุ่ม ดินร่วนทรายซึ่งมีอินทรีย์
วัตถุปานกลาง

ลักษณะการใช้ประโยชน์ ใช้ส่วนของใบหรือลำต้นประมาณ ๑ ข้อ
ตำผสมกับสุราขาว ใช้น้ำที่สกัดดื่ม กาก
ใช้พอกปากแผล ทุก หรือใช้น้ำสกัดป้าย
ปากแผลที่ถูกแมลงป่องต่อย ตะขาบกัด

รูปตัดลำต้น

ภาพที่ ๓๔ เพ็ชรสังฆาต

ว่านดับพิษร้อยแปด

ชื่อวงศ์

Zingiberaceae

ชื่อสามัญ

ว่านดับพิษร้อยแปด

การกระจาย

พบในเขตอำเภอเชียรใหญ่ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชล้มลุกอายุหลายปี ขยายพันธุ์โดยใช้หัวซึ่ง
เป็นลำต้นใต้ดิน

ลักษณะราก

เป็นระบบรากฝอย ไม่มีการสะสมอาหาร

ลักษณะลำต้น

เป็นลำต้นใต้ดิน ที่อวบอ้วน มีการสะสมอาหารและ
ทอดขนานกับผิวดิน (rhizome) มีสีน้ำตาล

ลักษณะใบ

เป็นใบเดี่ยว รูปร่างคล้ายหอก (lanceolate)
ขอบใบเรียบ ฐานใบแคบ ปลายใบแหลม ผิวใบเรียบ
ไม่มีขน ใบทางด้านบนสีเขียวเข้ม ทางด้านล่าง

สีเขียวย่อมน โคนก้านใบแผ่เป็นกาบ ขนาดใบยาว

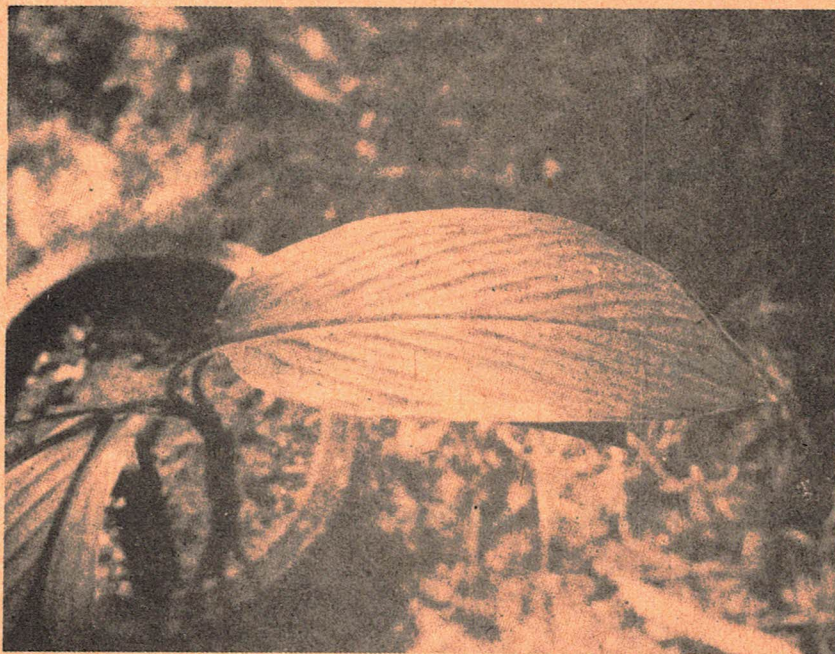
๒๓ ซม. กว้าง ๖.๕ ซม. ไม่มีหูใบ

ลักษณะทางนิเวศวิทยา เป็นพืชที่ขึ้นทั่วไปในป่าโปร่งที่มีความชื้นสูง
หรือขึ้นปานกลาง มีแสงแดดรำไร และ
ชอบขึ้นในพื้นที่เป็นดินร่วน

ลักษณะการใช้ประโยชน์ ใช้ลำต้นได้ดิน ตัดเป็นแผ่นวางบนปากแผล
แก้พิษงู และสัตว์มีพิษทุกชนิด

หมายเหตุ พืชยังไม่ออกดอก จึงยังไม่ได้ศึกษารายละเอียดของดอกและผล

ภาพที่ ๓๔ ว่านดับพิษร้อยแปด

ว่านปราบพิษงู

ชื่อวงศ์

Zingiberaceae

ชื่อสามัญ

ว่านปราบพิษงู

การกระจาย

พบในเขตอำเภอยะหริ่ง จังหวัดปัตตานี

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลักษณะทั่วไป

เป็นพืชล้มลุกอายุหลายปี ขยายพันธุ์โดยใช้หัวซึ่ง
เป็นลำต้นใต้ดิน

ลักษณะราก

เป็นระบบรากฝอย ไม่มีการสะสมอาหาร

ลักษณะลำต้น

เป็นลำต้นใต้ดินที่อวบอ้วน มีการสะสมอาหาร

ลักษณะใบ

เป็นใบเดี่ยว รูปร่างคล้ายรูปหอก (lanceolate)

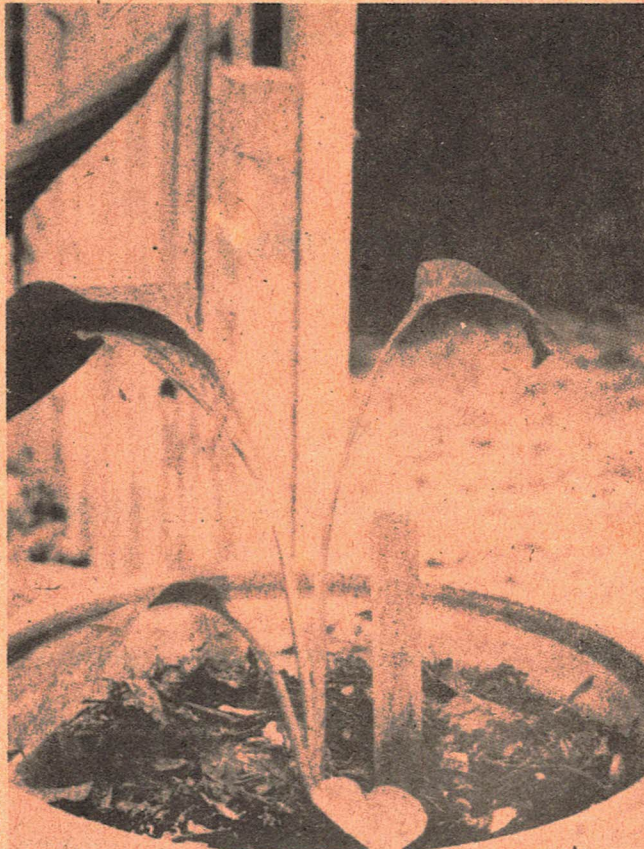
ขนาดใบ ยาว ๒๒ ซม. กว้าง ๕.๕ ซม. ฐานไม่

แคบ ขอบใบเรียบ ปลายใบแหลม ผิวใบมีขนเล็ก
น้อย โคนก้านใบแผ่เป็นกาบ ไม่มีหูใบ

ลักษณะทางนิเวศน์วิทยา เป็นพืชที่เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วนหรือ ดิน
ร่วนทราย ซึ่งมีอินทรีย์วัตถุมาก ความชื้น
สูง ความเข้มของแสงปานกลาง

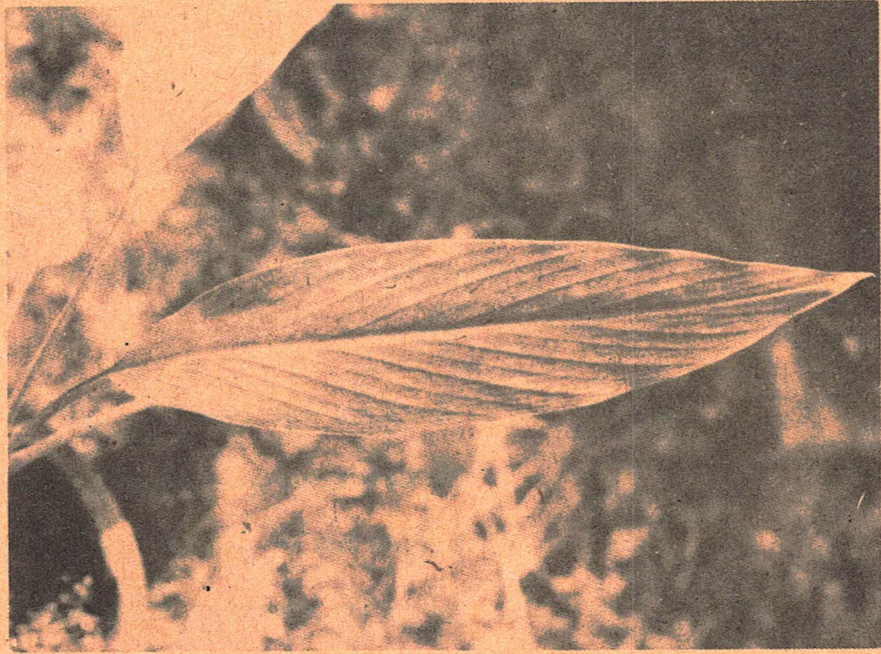
ลักษณะการใช้ประโยชน์ ใช้ลำต้นไต้ดิน ตำผสมกับสุรา คั้นเอาน้ำ
ดื่ม ส่วนกากใช้พอกปากแผล แก้พิษงู

หมายเหตุ พืชยังไม่มีดอก จึงยังไม่ได้ศึกษารายละเอียดของดอกและผล

ภาพที่ ๕๐

ว่านปราบพิษงู

ถอบแถบ

ชื่อสามัญ

ถอบแถบ

การกระจาย

พบทั่วไปโดยเฉพาะอย่างยิ่งบริเวณจังหวัดสงขลา

ปัตตานี ยะลา และนราธิวาส

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ลักษณะทั่วไป

เป็นไม้พุ่ม อายุหลายปี สูงประมาณ ๓ เมตร ขยาย

พันธุ์โดยใช้เมล็ด

ลักษณะราก

เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหาร

ลักษณะลำต้น

เป็นลำต้นตั้งตรงเหนือดิน ลักษณะกลม ไม่มีขน

ลักษณะใบ

เป็นใบประกอบ แบบที่ใบย่อยเรียงอยู่ ๒ ข้างของ

แกนกลางใบตรงปลายมีใบย่อยอยู่ ๑ ใบ (odd pinnate) การเรียงตัวของใบเป็นแบบสลับ ใบ

ประกอบ ๑ ใบ ประกอบด้วยใบย่อยจำนวน ๖-

๘ ใบ ยาวประมาณ ๑๕.๕ ซม. กว้างประมาณ

๖ ซม. ผิวใบเรียบ ไม่มีขน ขอบใบเรียบ ฐานใบกว้าง ปลายใบค่อนข้างแหลม (acute) รูปร่างใบเป็นแบบรูปไข่ (elliptic) เส้นใบสานกันเป็นร่างแห (pinnately netted venation) เส้นกลางใบเห็นเด่นชัดมีสีเขียวอ่อนถึงเหลือง ไม่มีหูใบ

ลักษณะดอก เป็นดอกช่อ แบบ panicle ออกที่ปลายกิ่ง ดอกย่อยมีสีขาวเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑.๒ ซม. สมมาตรเป็นแบบ radial กลีบเลี้ยงมี ๕ กลีบ สีนํ้าตาลอ่อนอยู่แยกกัน กลีบดอกสีขาวมี ๕ กลีบแยกกัน เกสรตัวผู้มี ๑๐ อัน สั้นยาวไม่เท่ากัน โดยที่สั้น ๕ อัน และยาว ๕ อัน อยู่สลับหว่างกับโคนของก้านชู อับเรณู (filament) เชื่อมติดกันเป็นแผ่น อับเรณูมี ๒ ห้อง เกสรตัวเมียมี ๑ อัน รังไข่มี ๑ ห้อง รังไข่เป็นชนิด superior ovary มีไข่อ่อน ๑ ใบ ติดที่ผนังด้านข้างของรังไข่ (parietal placentation)

ลักษณะผล เป็นผลแห้งแตกได้ ชนิด follicle

ลักษณะทางนิเวศวิทยา เจริญเติบโตได้ดีในดินร่วน หรือดินร่วนปนทราย ได้รับแสงแดดตลอดวัน ต้องการความชื้นปานกลาง พบมากในแถบป่าโปร่งทั่วไป

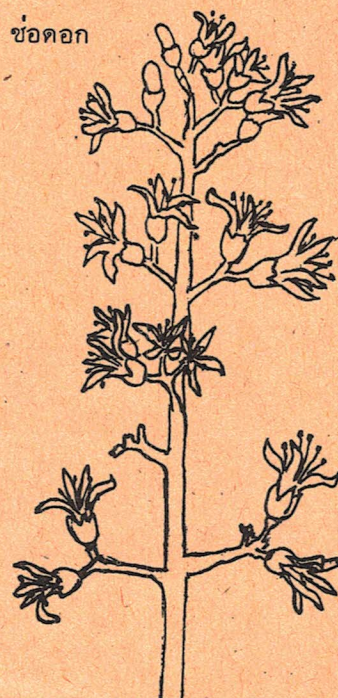
ลักษณะการใช้ประโยชน์ ใช้รากของแถบแถบ รวมกันกับรากพริก-ขี้หนู รากต้นเม่า รากไมยราพ อย่างละเท่า ๆ กัน ผนกับสุรา พอกปากแผล แก้พิษงู

ดอก

ผล

ช่อดอก

หมุยขาว

ชื่อสามัญ	หมุยขาว
การกระจาย	พบขึ้นทั่วไปในทุกจังหวัดภาคใต้
ลักษณะทางพฤกษศาสตร์	
ลักษณะทั่วไป	เป็นไม้พุ่ม สูงประมาณ ๒-๓ เมตร ไม่มีน้ำยาง ขยายพันธุ์โดยใช้เมล็ด
ลักษณะราก	เป็นระบบรากแก้ว ไม่มีการสะสมอาหาร
ลักษณะลำต้น	เป็นลำต้นตั้งตรงเหนือดิน แตกกิ่งก้านสาขาไม่มาก ลักษณะกลม มีขนสั้น ๆ ปกคลุมโดยเฉพาะลำต้น อ่อน ๆ ลำต้นอ่อนสีเขียว เมื่อแก่เป็นสีน้ำตาลอ่อน และมีรอยแตกขนาดเล็กอยู่ทั่วไป
ลักษณะใบ	เป็นใบประกอบ ใบย่อยเรียงอยู่สองข้างของแกน กลาง ใบประกอบแต่ละชุดมีใบย่อย ๑๑ ใบ ใบยาว ๑๒ ซม. กว้าง ๕-๖ ซม. ขอบใบหยักเป็นซี่ (crenate) ฐานใบกว้างไม่เท่ากัน ปลายใบ แหลม เนื้อใบบาง ด้านบนมีสีเขียวเข้ม ด้านล่าง สีเขียวอ่อน และมีขนสั้น ๆ ปกคลุมโดยเฉพาะทาง ด้านล่างของใบมีขนหนาแน่นกว่าทางด้านบน ไม่มีหู ใบ ใบเรียงตัวสลับกันบนลำต้น รูปร่างใบคล้ายรูปไข่ (elliptic)
ลักษณะดอก	เป็นดอกช่อ ออกตรงซอกใบ ช่อดอกเป็นชนิดที่ ประกอบด้วยช่อดอกย่อยแบบ cyme และ mono- chasium ช่อดอกย่อยที่อยู่ตอนล่างของช่อดอก ใหญ่ จะแก่ก่อนช่อดอกที่อยู่ข้างบนถัดขึ้นไป ดอกมี สีแดง ขนาดเล็ก เส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๐.๓